

DEDE KORKUT'TA YER ALAN "URLAŞUBAN" KELİMESİ HAKKINDA

Nesrin ALTUN*

ÖZET

Türk kültürünün olduğu kadar Batı Oğuz Türkçesinin de temel eserlerinden sayılan Dede Korkut Kitabında yer alan bazı kelimelerin okunuşu ve anlamlandırılması hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu çalışmada *urlaşuban* kelimesinin *u(ğ)urlaşuban* biçiminde okunup *uğurlaş-*; "aynı yola girmek, yolları birleşmek" olarak anlamlandırılması teklif edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, urlaşuban, uğur.

ABOUT THE WORD OF "URLAŞUBAN" WICH TAKES PLACE IN THE DEDE KORKUT

ABSTRACT

There are arguments about some words which takes place in the Dede Korkut that is the most important anonymous text written in the Western Oghuz language as which as culture. One of that words is *urlaşuban*. In this essay it has been asserted that *urlaşuban* can be read *u(ğ)urlaşuban* and inferred "to be on the same way, coalescent, inosculation"

Key Words: Dede Korkut, urlaşuban, uğur.

*Yrd. Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Dili Anabilim dalı, nesrinaltun@kocaeli.edu.tr.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Dede Korkut Kitabı, Vatikan nüshası 3/2 de yer alan "اورلشوبن *şular taşsa deñiz țolmaz*" cümlesinde yazmadaki biçimiyle gösterilen kelimeyi M. Ergin (1989, 73) *urlaşuban* biçiminde okuyup *urlaş-* "bağrıışmak, çağrıışmak, uluşmak, büyük gürültü çıkarmak" (Ergin 1991, 303) şeklinde yorumlamış; S. Tezcan (2001, 38) *ö[r]leşüben* biçiminde okuyarak *hörle->örle-* "su ses çıkarmak" anlamını vermiş; M. Tulum (2003, 520) *örleşüben* biçiminde okuyarak *ör(ü)leş-* "yükselmek" olarak anlamlandırmış; O. F. Sertkaya (2006, 58.) Dresden ve Vatikan nüshalarındaki imlâyı birleştirerek *ö[r]leşüben* olarak okuyup *örleş-* "hep birlikte yükselmek" anlamını vermiştir. Gökyay (2006, 19; 383) *o[r]laşuban* okumuş ve "İdrak. *urlanmak*, kabarmak, şişmek; Kaşgarlı. karşılıklı bağırarak, bağrıışmak; Mühenna. *urlamak*, bağırarak; Uygur. *urlamak*, bağırarak; *örlemek* gürlemek, hiddetlenmek, şiddetlenmek." biçiminde üç ayrı kökten türemiş kelimeyi tek madde içinde göstermiştir. Tabii ki bunlar da birer ihtimaldir, ancak bu cümlede şart olan Suların birlikte 'kabarıp/yükselip/ses çıkarıp' taşması aynı denize akması sonucunu kesin olarak vermez. Sular ne kadar 'kabarıp/yükselir/ses çıkarır' ki (yine de) deniz dolmaz yargısını tam olarak desteklesin. suların 'kabarıp/yükselip/ses çıkarıp' taşması şartı 'deniz dolmaz' sonucunu desteklemekte zayıf kalmaktadır, daha kesin bir şart gerektirir. Üstelik su ile *hörleş-/örleş-* kelimeleri aynı bağlamda örneklenememiştir.

Su öznesi ile ilgi kurulmak istendiğinde ve 'deniz dolmaz' sonucunu ikna edici bir biçimde destekleyecek daha uygun bir ihtimal olarak kelimenin *u[ğ]urlaşuban* biçiminde okunması ve *uğurlaş->u:rlaş-* "aynı yola girmek, yolları birleşmek" olarak yorumlanması teklif edilmektedir.

Tarihî sözlüklerden¹ yola çıkılarak uğur kelimesinin temel anlamı tespit edilmek istendiğinde Clauson (1972, 89) Oğuz grubu lehçelerini gösterir:

"*uğur* semantically rather indefinite; seems to connote both "time" and "cause"; in some contexts it is hard to say which is upper most... Very common in the early periyod but survives only(?) Az., Osm., Tkm."

uğur: 1. ön, yön 2. yol

uğur eri: iyi bir amaç için yola çıkan yolcu.

uğurunu açmak: yolunu açmak (Yeni Tarama Sözlüğü, .218)

¹ Makalede başvurulan sözlüklerin imlası aynen korunmuştur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Özellikle su kavramıyla birlikte: “Her kim fikirsiz ve endişesiz anın bigi işe kadem ura, *sel uğruna* yatak edinmiş ola.”, “Zekeriyya'nın kalemi su geldiğinden yana akdı ve kalanının kalemi *su uğruna* akdı.” (Tarama Sözlüğü, C. VI, 3928).

Lehçelerde:

ugur 1. doğrultu, yön, istikamet 2. akım, cereyan 3. yol, yöntem, tarz.

ugur al- a. iyi gitmek, başarılı olmak; b. Yoluna girmek, düzelmek

dañ bilen turup, nahar ugruna çık- ‘tanla birlikte kalkıp yemek aramak’

ugurtı tap- a. bir şeyin yolunu yöntemini bilmek; b. razı etmek, ikna etmek.

ugurdaş 1. paralel, aynı yönde 2. aynı zamanda aynı vakitte.

ugurlaş- anlaşmak, uyuşmak

ugurlaşık anlaşma, uyuşma, sözleşme

ugurlaşıklı anlaşılan, uyuşulan, sözleşilen

ugurlı-ugruna herkesin kendi tarafına, herkesin kendi istediği tarafa. (Türkmence-Türkçe Sözlük, 644)

uur: 1) Yön. *Bir uurda:* Bir yönde. 2) Karşısında. *Uurumda:* Karşımda. *Uurunda:* Karşısında.

Uur: Uğur... *Uuruma çıktı:* O beni durdurdu. *Uurumda bulundu:* O benim yoluma çıktı.(Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, 1991 250)

Uğruna ...yolunda, ...için, ...namına. (Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, 1164)

uğur (II) Hedef, amaç, gaye, yol

uğurla- gideni esenlik ve sevgi dilekleriyle geçirmek, selametle göndermek, teşyi etmek.

uğurlan-, uğurlanış, uğurlanma... (Türkçe Sözlük, 1511-1512.)

Ağızlarda:

uğur(I) 1. yön. 2. ön.

uğur(II) çizgi, hiza

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

uğur kesme 1. yol kesme, önüne geçme (Derleme Sözlüğü C. XI., 4029-4030.)

uğur yol: senin uğurunu behliyecem (Arpaçay)²

ugur I. dəfə (Azerbaycan Dialektoloji Lüğati C. II, 590.)

Oğuz grubu lehçelerinin sözlükleri gösterir ki *uğur* kelimesinin temel anlamı “yol” olmalıdır³. İnsanın yolu yöneldiği yerdir, yani ‘yön’üdür; aynı zamanda da ‘ön’üdür. İkinci anlamı da ‘yön, ön, doğrultu’ olmalıdır. Bu doğrultuda “amaç, gaye, hedef, istikamet; çizgi, hiza; yöntem, tarz; fırsat, şans,”⁴ gibi somuttan soyuta anlam genişlemeleri ortaya çıkmıştır. Bugün Türkiye Türkçesinde “yol” kelimesinde ve “yol” kelimesiyle oluşmuş deyimlerde de hemen hemen aynı anlam gelişmeleri görülür⁵.

Yazı dilindeki -ğ- > -ğ- gelişmesinden sonra -ğ- sesinin erimesi, düşmesi Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi konuşma dilinde (Ergin 1992, 65.) genellikle görülen bir ses olayı olayıdır. Uğur kelimesinde ağız derlemelerinde de tespit edilmiştir:

ûr uğur (ordu ili ve yöresi)⁶

URÇAH: URÇAH GƏLMƏX – rast gəlmək, rastlaşmaq (Azerbaycan Dialektoloji Lüğati C.II, 594), (<ugur+ça+ok) (Korkmaz 2005, 65)

Özellikle Dede Korkut metinlerinde bu ses gelişmesi Özçelik tarafından (2006, 61-64) “g Ünsüzü Erimesi (g>ø) Örnekleri” başlığı altında: “öyledence (< degince), şişlüñ (<şişlüğüñ), eteüñe (<eteguñe), belünden (<belüğünden), söyleme (<söylemege)” düzeltmeleriyle de tespit edilmiştir.

Sözlü kültürde gelişmiş, yazıya sonradan aktarılmış bir metinde konuşma dili, ağız özellikleri izlerinin olması yadırganacak bir durum değildir. 4+4+4 lük hece vezni (Sertkaya 2006, 154.) gereği olarak da bu hece, düşmüş olarak yazıya geçirilmiş olabilir. Yazma nüshalardaki imlâ hataları yazıya geçirenin veya müstensihin yeteri

²Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğünde Söz Arama TDK Ağ Sayfası <http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/>

³Aynı konuda bakınız: Hatice Şirin ”Türkçede Yol Kavramı ve Yol Sözleri: Uğur, Çığır, Tıkır s.2765. M. Ergin de İndeksinde ‘uğur, yol’ karşılıklarını vermiştir. (Ergin 1991, 301)

⁴Etimoloji sözlüklerinde genellikle bu soyut anlamlar yer almıştır. Râsanen (1969, 358), Radloff (1893, C.I/2. 1011); Yalnız Sevortyan (1974, 565) “yol” anlamını Dede Korkut ve Türkmençe açıklamalarıyla belirtmiştir.

⁵*Yol ...7. ... 12. hlk. kez, defa* (Türkçe Sözlük. C.II. 1637)

⁶Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğünde Söz Arama TDK Ağ Sayfası <http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kadar titiz olmadığını gösterir (Sertkaya 2004, 132) ,(Özçelik 2005, 2006)

Sonuç olarak Türkmen Türkçesindeki **ugur+la-ş-** kelimesine karşılık olarak verilen “anlaşmak, uyuşmak” soyut kavramlardır. “Anlaşmak, uyuşmak” kavramları “bir araya gelmek; beraber olmak; aynı yolda, yönde olmak; birlikte hareket etmek” kavramlarını da içerir. Özne su olduğunda ugur-la-ş-, “aynı yola girmek, yolları birleşmek, aynı yolda akmak” anlamında olmalıdır. “U:rlaşuban şular taşsa deñiz tölmez.” cümlesi “Aynı yolda (yönde) birleşerek sular taşsa (taşarak aksa) (yine de) deniz dolmaz.” şeklinde anlaşılabilir. Böylece ‘sular aynı yolda birleşip taşsa (dahi)’ şartı ‘deniz dolmaz’ ifadesinin daha ikna edici ve kesin şartı durumuna gelir.

Dresden nüshasındaki “ulaşuban” yazılışı müstensihinin “urlaşuban” kelimesini anlamlandıramaması dolayısıyla, yerine “kavuşmak, birleşmek” anlamında yakın anlamlı bir kelime koyma çabasından kaynaklanmış olabilir. Nitekim Vatikan nüshasında ‘alakırı söyle-’ (Sertkaya 1998, 145.) kelimesi de Dresden nüshasında ‘herze merze söyle-’ (Ergin 1989, 98) biçiminde yer almıştır.

KAYNAKÇA

- AZERBAYCAN TÜRKÇESİ SÖZLÜĞÜ* (1994). Haz. Seyfettin Altaylı. C. II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- AZERBAYCAN DİALEKTOLOJİ LÜĞATİ* (2003). C. II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972); *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford
- DERLEME SÖZLÜĞÜ* (1979); C.XI, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1992); *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım.
- ERGİN, Muharrem (1989); *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1991); *Dede Korkut Kitabı II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- GAGAUZ TÜRKÇESİNİN SÖZLÜĞÜ* (1991). Redaktör: N. A. Baskakov. Çev. İsmail Kaynak, Mecit Doğru, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şâik (2006); *Dedem Korkudun Kitabı* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- KORKMAZ, Zeynep (2005); *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RADLOFF, W (1893); *Wörterbuches Der Türk-Dialecte*. C. I/2, St. Petersburg
- RÁSANEN, Martti (1969); *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen*. Helsinki.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1998); “Dede Korkut Kitabı’nın Dresden Yazmasındaki Bazı Kelime ve Şekillerin İmlâ Özelliklerine Dayanılarak Yeniden Okunuşu ve Anlamlandırılışı Üzerine” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*.1998/I. Ankara 2004. s. 145-146.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2006); *Dede Korkut Kitabı. Dresden Nüshasının “Giriş” Bölümü*. İstanbul: Ötüken.
- SEVORTYAN, E.V (1974); *Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*. Moskva
- ŞİRİN USER, Hatice (2004); “Türkçede Yol Kavramı ve Yol Sözlere: Uğur, Çığır, Tıkır” *V. Uluslar arası Dil Kurultayı Bildirileri II*, Ankara 20-26 Eylül 2004, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları s.2763-2776.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ* (1972); C.VI, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEZCAN, Semih (2001); *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TULUM, Mertol (2003); “ ‘Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar’a Notlarla Katkılar – 1 ” *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, C. XXX, 2001-2003, İstanbul: s.517 - 538.
- Türk Dil Kurumu, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde Söz Arama <http://www.tdkterim.gov.tr/ftas/> (ET: 10.09.2009)
- TÜRKÇE SÖZLÜK* (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

TÜRKMENÇE-TÜRKÇE SÖZLÜK (1995). haz. Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhâl Ölmez, Süer Eker. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:18.

ÖZÇELİK, Sadettin (2005); *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.

ÖZÇELİK, Sadettin (2006); *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*. Ankara Gazi Kitabevi.

YENİ TARAMA SÖZLÜĞÜ (1983) dzl. Cem Dilçin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*